

## **СТАНОВИЩЕ**

**От** доц. Златка Михова Михова, доктор по психология, хабилитирана в направление 3.4. Социални дейности (семејно консултиране)

**Относно:** дисертационен труд на тема „Семејно функциониране и просоциално поведение в юношеска възраст“, представен от Росица Йорданова Йорданова за присъждане на научна и образователна степен „Доктор“ в област на Висшето образование, професионално направление 3.2 «Психология», научна специалност „Консултативна психология“.

Представеният дисертационен труд съдържа 228 стандартни машинописни страници и е онагледен със 73 таблици и 12 фигури. Библиографията включва 268 източника, от които 22 на кирилица и 246 на латиница.

**Литературният обзор** заема 125 страници, което е половината от дисертационния труд.

Подробно са реферирани различни определения на понятието „семејство“ и изчерпателно са представени различни подходи за разбиране на структурата и функционирането на семејната група. Доста голямо място е отделено на системните теории от първи ред и клиничните подходи, развили се във втората половина на миналия век въз основа на прилагане на системното мислене към разбиране на семејното функциониране и неговите проблеми. Въпреки че връзката им с изследователските цели, хипотези, задачи и инструментариум на дисертационния труд е по-скоро косвена, все пак систематизираното им излагане има своята стойност. Засегнат е и въпросът за отношенията в етапа на жизнения цикъл „семејство с юноша“ и приноса им в развитието на подрастващите.

Представени са моделите за количествено изследване на семејните отношения и е обоснован избора на използвания от автора модел на McMaster и съответния инструмент за получаване на данни. Действително, FAD напоследък е предпочитан от изследователите поради относително лесното си прилагане и достатъчно обхващане на ключови характеристики на семејните отношения.

Подробно е представена концепцията за просоциално поведение, изложени са предпоставките за развитието и проявите му. Направен е задълбочен преглед на факторите, които допринасят за развитието на просоциално поведение с фокус върху

юношеската възраст. Добре е обоснован изборът на конкретния инструмент, който дава мултидименсионална картина на този феномен.

**Дизайнът** на изследването е представен подробно и структурирано. Има ясно формулирана цел и отговарящи на нея задачи. Издигнати са три основни хипотези, които отговарят на целта и са съобразени с реферираната литература по темата.

Изследваната група от юноши е представена с всички необходими параметри. Тя обхваща голям възрастов диапазон, което от една страна позволява да се проследят проявите на просоциално поведение в ранна и късна юношеска възраст, но от друга вероятно оказва влияние върху възможността да се открият по-силни корелации.

Изследователският инструментариум е описан подробно с неговите психометрични характеристики. Скалите за оценка на семейните отношения FAD и за емпатия IRI са апробирани на български извадки и в други научни трудове, което допринася за надеждността на резултатите и позволява натрупването на данни за българската популация. Въпросникът за просоциални тенденции РТМ-Р е адаптиран от автора за нашата популация и е тествана неговата валидност, което е един от приносите на тази дисертация.

Приложените статистически анализи – еднофакторен дисперсионен, корелационен и регресионен - са адекватни на събраните данни и на издигнатите хипотези. Достойнство на работата е, че са изследвани корелационните отношения между различните скали на всеки от въпросниците. Резултатите дават възможност за интересни разсъждения и хипотези, които да бъдат проверявани в следващи научни разработки.

**Резултатите** от анализа на данните потвърждават частично хипотезите на автора, което дава възможност за формулиране на нови изследователски хипотези.

Потвърдена е връзката между различните компоненти на емпатията и повечето форми на просоциално поведение при юношите, като четирите фактора на емпатията (*Приемане на перспектива, Емпатийна загриженост, Личен дистрес и Фантазиране*) оказват статистическо значимо влияние върху

пет от шестте форми на просоциални тенденции (*публичен, алтруистичен, емоционален, кризисен и услужлив тип просоциално поведение; изключение прави анонимен тип просоциално поведение*). Това е очакван и разбираем резултат, като се има предвид възрастовия диапазон на изследваните лица.

Според резултатите от направените статистически анализи, отношенията между общото функциониране на семействата и тенденциите за просоциално поведение при юношите са със средна, или ниска корелация. Това също не е изненадващо, като се има предвид възрастта на изследваните лица. Освен това, както показват Майя Декович и съавтори (Decovic M. et al., 2003) в тяхното изследване на антисоциалното поведение при юноши, най-голямо влияние върху поведението оказва фактор, който те наричат „близък“ – връзката между родителите и юношата. Общото функциониране на семейството е по-далечен фактор. Моето предположение е, че това важи общо за поведението на юношите, включително и за просоциалното поведение. Все пак, получените резултати са много интересни. Съгласна съм с разсъжденията на автора, че твърде силната емоционална свързаност и интензивна комуникация в семейството в юношеска възраст би могла да се интерпретира като наличие на вплетеност (в термините на С. Минучин), или фузия (в термините на М. Боуен), което прави обяснима обратнопропорционалната зависимост с готовността за просоциално поведение. И двамата клиницисти подчертават отрицателното влияние на фузията върху изграждането на собствена идентичност, самостоятелно вземане на решения и правене на избори, които вероятно са свързани с тенденцията за просоциално поведение. Също така разбираемо става правопрпорционалното отношение между фактори като яснота на ролите, решаване на проблеми и регулация на собственото поведение от една страна и повечето форми на просоциално поведение: това са аспектите на семейно функциониране, които според клиничните теории в по-голяма степен подкрепят автономността на юношите и ги съоръжават с умения за практикуване извън семейството. За мен това е една от най-интересните находки в дисертацията и поздравявам автора за това, че си е позволила да интерпретира резултатите, като ги свързва с реферираните от нея клинични системни теории за семейството. Резултатите потвърждават също така

и наблюдението на клиницистите, че юношите, които имат сиблинги, са по-склонни да проявяват просоциално поведение.

Разсъжденията върху резултатите от статистическите анализи и изводите, които автора прави, са предпазливи и скромни. Те се придържат към получените данни. Това показва изследователска коректност и дисциплина, но малко ограничава възможността за формулиране на нови хипотези. Аз бих препоръчала на автора в бъдещи изследвания по-смели интерпретации и свързване на данните с наблюденията от практиката.

Приносите на дисертационния труд според мен са коректно посочени от автора и са достатъчно доказателство за научната стойност на дисертационния труд.

Въз основа на гореизложеното считам, че представената научна разработка отговаря на изискванията за дисертационен труд и препоръчвам на уважаемата комисия да присъди на Росица Йорданова Йорданова научно-образователната степен „Доктор по психология“.

30.09.2024

София

Подпис:   
(доц. д-р Златка Михова)